

Marijan Klemenčič⁺

SOCIALNOEKONOMSKA IN PROSTORSKA PROBLEMATIKA

SAMOTNIH KMETIJ V KS ČRNA

UVOD

Samotne kmetije so posebna oblika poselitve, ki sloni na bolj ali manj gospodarsko samostojnih in prostorsko izoliranih ali vsaj med seboj slabo povezanih enotah. Bolj kot pri kateremkoli drugem tipu poselitve sloni ta poselitev na družinski inštituciji: s propadom družine propade celotna gospodarska celica, ki jo predstavlja samotna kmetija. O pomenu poselitve v obliki samotnih kmetij ni potrebno izgubljati besed, posebno to še velja za obmejna in narodnostno občutljiva območja.

Naselbinski sistem KS Črna sestavljajo trije podsistemi:

- a) podsistem samotnih kmetij.
- b) podsistem bolj ali manj sklenjene poselitve v dnu dolin,
- c) poselitveno žarišče (jedro) Črna.

Industrializacija teži k zgoščeni poselitvi, torej povsem nasprotni, kot je poselitev v obliki samotnih kmetij. Za ohranitev dosedanje poselitve je potrebno organsko povezati posodobljeno kmetijstvo z neagrarnimi dejavnostmi. Pri tem je pomembno, da se regionalne in gospodarske značilnosti industrijske proizvodnje vpeljejo celovito, predvsem infrastruktura in oskrbne dejavnosti. Pri infrastrukturi je že narejen osnovni korak z izgradnjo cest do skoraj vseh samotnih kmetij.

⁺ Dr., univ. doc., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

STAROSTNA IN POKLICNA SESTAVA PREBIVALSTVA

Starostna piramida, ki ima precej pravilno zasnovo, kaže dve izrazito negativni potezi: globoko zarezo pri moških letnikih 1935-1945 ter ženskih letnikih 1940-1960 in močno zmanjševanje števila otrok; slednje je v veliki meri posledica majhnega števila v vojnem obdobju rojenega prebivalstva. Reprodukativne zmožnosti prebivalstva so, glede števila mladega prebivalstva in razmerja med spoloma, ugodne.

Tudi glede aktivnosti prebivalstva je starostna sestava prebivalstva dokaj ugodna. Izredno močna skupina mladih moških je na prvi pogled zagotovilo za ugoden gospodarski razvoj. Vendar je to tudi starostna skupina, ki je najbolj mobilna in ki od vseh reagira najmanj predvidljivo. To je enkratni kapital, ki ga lahko družba v polni meri izkoristi za razvoj domače regije. Ti mladi so lahko nosilci novega (sodobnega načina gospodarjenja, ki bi ohranil in še naprej razvil različno poselitev, lahko pa z odselitvijo uničijo večstoletno delo pri oblikovanju kulturne pokrajine.

Smer preobrazbe v gospodarstvu nakazujejo že same spremembe v socialni sestavi prebivalstva. V sedanji poklicni sestavi so vidne tri značilne stopnje:

- velik delež aktivnih kmetov pri aktivnem prebivalstvu, starejšem od 40 let;
- zmanjšanje deleža aktivnih kmetov, enak delež nekvalificiranih delavcev ter kvalificiranih in visokokvalificiranih delavcev pri starostni skupini od 20. do 40. leta;
- skoraj vsi otroci se odločijo za nadaljevanje šolanja.

Podoben položaj je tudi pri ženskah; starejše od 30 let so skoraj vse gospodinje. Pod to oznako se seveda skriva tudi opravljanje dobršnega dela kmečkih opravil, ki odpadejo nanje. Položaj se pa močno in dokaj hitro spremeni pri ženskem prebivalstvu, mlajšem od 30 let. Delež gospodinj se razpolovi v korist nekvalificirane in kvalifici-

rane delovne sile. Tudi večina deklic se po osnovni šoli večinoma odda za nadaljevanje šolanja.

Poklicna sestava prebivalstva po starostnih skupinah daje tako osnovno sliko:

1. Težišče kmečkega dela sloni na kmetih, starejših od 40 oziroma 45 let; pomemben delež imajo gospodinje;
2. za prebivalce v starosti od 20. do 40. leta je značilna tipična polkmečka struktura, kjer imajo pomemben delež kvalificirani delavci;
3. nasledstvo na kmetijah je negotovo, saj imajo skoraj vsi moški, mlajši od 20 let, vsaj poklicno ali srednjo šolo. Odnos do zemlje in kmetovanja je pri tem prebivalstvu močno nejasen.

STAROSTNA SESTAVA GOSPODINJSTEV

Gospodinjstvo, posebno še na samotni kmetiji, je osnovna družbeno-gospodarska celica. Iz starostne sestave članov ter njihovih poklicev lahko ugotovimo dosednji socialno- ekonomski razvoj ter sklepamo na nekatere možne smeri bodočega razvoja.

V raziskavi je bila uporabljena tipologija gospodinjstev glede na starostno sestavo članov, ki smo jo izdelali za analizo delovnega potenciala majhnih prostorskih enot in se je izkazala za zelo uporabno tudi za proučevanje samotnih kmetij.

Starostna sestava 101 gospodinjstva, kolikor jih je bilo vključenih v raziskavo, je vsaj prvi hip ugodna. Osnovna značilnost je, da je tradicionalnih trogeneracijskih gospodinjstev zelo malo (15%), zato pa izredno veliko najbolj ugodnih - v katerih sta mlada (otroci) in srednja (starši) generacija (40%). Tudi dveh tipov gospodinjstev z ugodno sliko aktivnega prebivalstva (gospodinjstva s srednjo in gospodinjstva s srednjo in staro generacijo) je sorazmerno precej (20%).

Žal pa je ta slika precej neugodna za bodoči razvoj. Kar 40% gospodinjstev nima med svojimi člani otrok, torej nima zagotovljenega (vsaj formalno) naslednika. Samo po tej poti bo torej najkasneje čez 50 let kar 40% samotnih kmetij opuščениh. Optimistična varianta časovne dinamike procesa je naslednja:

do l. 1995 opuščениh kmetij	7
do l. 2015 " "	12
do l. 2035 " "	20
skupaj	39

Dejansko bo proces hitrejši, poleg tega pa bodo po načelu statistične verjetnosti tudi nekatere izmed ostalih samotnih kmetij opuščene.

Skratka, trenutni položaj je dokaj ugoden, medtem ko prihodnost zasledljivo prinaša velike poselitvene probleme na območju samotnih kmetij (močno krčenje poseljenega prostora).

SOCIALNA SESTAVA GOSPODINJSTEV

Za načrtovanje gospodarskega razvoja je pomembno poznati sposobnosti prebivalstva za posege v pokrajino. Pri tem so odločilne tri osnovne skupine prebivalcev: otroci, aktivno prebivalstvo ter ostareli in delovno nesposobni prebivalci (upokojenci, invalidi, delno gospodinje). Posebej smo obravnavali kmete kot posebno pomemben dejavnik gospodarskega razvoja; upoštevani so bili le kmetje s polno delovno sposobnostjo (stari od 20 do 65 let). Glede na pripadnost članov gospodinjstev omenjenim socialnim skupinam smo dobili 14 različnih tipov gospodinjstev.

Najštevilnejša so gospodinjstva (19%) z naslednjo sestavo: oče delavec (gozdni delavec, rudar, lahko tudi kvalificiran delavec), mati gospodinja in otroci, ki hodijo v šolo. Temu tipu sledijo s po 14% naslednji tipi gospodinjstev: oče kmet, mati gospodinja, otroci

hodiijo v šolo; mož delavec, žena gospodinja; gospodinjstva brez-aktivne delovne sile (upokojenci in gospodinje).

Delovni potencial gospodinjstev je precej šibak, saj pride povprečno na gospodinjstvo 1,4 aktivne delovne sile. 16% gospodinjstev je brez aktivnega člana.

Vseh 14 tipov gospodinjstev je bilo glede na možnosti vključitve v celično proizvodnjo razvrščenih v štiri skupine, in sicer na delovno potencialna, delovno pogojna, delovno neprimerna in delovno perspektivna gospodinjstva.

1.

Delovno potencialna gospodinjstva so tista, v katerih je vsaj en član aktiven in ki izkazujejo ugodne demografske poteze. Večino gospodinjstev smo uvrstili v to skupino (70%). Možnosti za dodatno angažiranje delovne sile izven kmetijstva so zelo skromne. Za novo prostorsko organizacijo proizvodnje (celično proizvodnjo) prihaja v poštev predvsem prerazporeditev delovne sile, kar pa je povezano z osebnimi odločitvami posameznikov. Za celično proizvodnjo in sploh za novo organizacijo prostora so pomembnejše odločitve mladega prebivalstva, ki se šola. Pritegnitev za delo v domačem okolju bo uspela le, če bodo delovni in življenjski pogoji dovolj dobri.

2.

Delovno pogojna gospodinjstva imenujemo tista, v katerih je na voljo delovna sila, vendar z manj ugodnimi demografskimi znaki kot pri prvi skupini. To so gospodinjstva (11% vseh), v katerih je delovna sila starejša, ali so vzdrževani člani odvisni od enega samega aktivnega člana, ali so člani gospodinjstva vsi istega spola itd.

3.

Delovno neprimerna gospodinjstva so tista, v katerih živi le ostarela delovna sila ali le neaktivni člani (16%).

4.

Med delovno perspektivna gospodinjstva so uvrščena tri, v katerih sicer ni aktivnega prebivalstva, zato pa otroci nakazujejo možnost, da bodo med njimi lahko kmalu kandidati za celično proizvodnjo.

Opisane skupine gospodinjstev so precej enakomerno razporejene po celotnem območju. Nekoliko večji delež socialno-ekonomsko manj ugodnih gospodinjstev je v Koprivni, na Ludranskem vrhu in v Podpeci.